

ІСТОРІЯ СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТКУ ПРЕД'ЯВЛЕННЯ ДЛЯ ВПІЗНАННЯ ЯК СПОСОБУ ОТРИМАННЯ ДОКАЗІВ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Нирка Є.О.,
ад'юнкт,

Донецький державний університет внутрішніх справ
ORCID: 0000-0002-5823-1755
e-mail: osipenkoliza@ukr.net

Нирка Є.О. Історія становлення та розвитку пред'явлення для впізнання як способу отримання доказів у кримінальному провадженні.

У науковій статті розглянуто процес утворення і трансформації інституту пред'явлення для впізнання в кримінальному процесі, його місця серед слідчих (розшукових) дій. Підкреслюється, що в історичному аспекті пред'явлення для впізнання було нерозривно пов'язано з допитом. Зокрема, відзначається, що спочатку пред'явлення для впізнання розглядалося як складова частина допиту, але з часом було усвідомлено, що дана процедура виходить за його межі і повинна розглядатися як окрема слідча дія. Підставою для цього було встановлення того, що сутність впізнання полягає в ідентифікації певного об'єкта за уявним образом, який утворився в пам'яті людини у зв'язку з розслідуваною подією. Таким чином пред'явлення для впізнання сформувалося як різновид слідчої (розшукової) дії, спрямованої на безпосереднє використання в доказуванні образів в пам'яті людини, яка сприймала подію кримінального правопорушення та окремі об'єкти. Його метою є встановлення того, що об'єкт, виявлений під час розслідування (людина, річ, труп), є тим самим, який був задіяний у механізмі вчинення кримінального правопорушення, що є прямим доказом у кримінальному провадженні.

Звертається увага, що в чинному КПК України містяться норми, які регулюють пред'явлення для впізнання окремих об'єктів: особи (ст. 228); речей (ст. 229); трупа (ст. 230). Але при цьому норми статей 228-231 КПК України містять у різному викладі обов'язкові вимоги щодо підготовки до проведення цієї слідчої (розшукової) дії. Зокрема, вони різняться в залежності від об'єкту впізнання. До того ж одним із проблемних питань, що потребує наукового дослідження, є питання щодо співвідношення процесуальної процедури пред'явлення для впізнання з тактичними особливостями проведення цієї слідчої (розшукової) дії.

На підставі проведеного історичного аналізу надається визначення поняття пред'явлення для впізнання, як слідчої (розшукової) дії, яка полягає в ідентифікації пред'явленого об'єкта (людини, речі, трупа) за уявним образом, що зберігся в пам'яті певної особи.

Ключові слова: кримінальне провадження; пред'явлення для впізнання; слідча (розшукова) дія; спосіб отримання доказів.

Nyrka Ye.O. The history of the formation and development of presentation for identification as a method of obtaining evidence in criminal proceedings.

The scientific article examines the process of formation and transformation of the institution of presentation for identification in criminal proceedings, its place among investigative (detective) actions. It is emphasized that in the historical aspect, presentation for identification was inextricably linked with interrogation. In particular, it is noted that initially presentation for identification was considered as an integral part of interrogation, but over time it was realized that this procedure goes beyond its limits and should be considered as a separate investigative action. The basis for this was the establishment that the essence of identification consists in identifying a certain object by an imaginary image that was formed in a person's memory in connection with the event under investigation. Thus, presentation for identification was formed as a type of investigative (search) action aimed at the direct use in proving

images in the memory of a person who perceived the event of a criminal offense and individual objects. Its purpose is to establish that the object discovered during the investigation (person, thing, corpse) is the same one that was involved in the mechanism of committing a criminal offense, which is direct evidence in criminal proceedings.

It is noted that the current CPC of Ukraine contains norms that regulate the presentation for identification of individual objects: a person (Article 228); things (Article 229); a corpse (Article 230). However, the norms of Articles 228-231 of the CPC of Ukraine contain mandatory requirements for preparation for conducting this investigative (search) action in different terms. In particular, they differ depending on the object of identification. In addition, one of the problematic issues that requires scientific research is the question of the correlation of the procedural procedure of presentation for identification with the tactical features of conducting this investigative (detective) action.

Based on the historical analysis, a definition of the concept of presentation for identification is provided as an investigative (detective) action, which consists in identifying the presented object (person, thing, corpse) by an imaginary image preserved in the memory of a certain person.

Key words: criminal proceedings; presentation for identification; investigative (detective) action; method of obtaining evidence.

Постановка проблеми. Пред'явлення для впізнання є однією із відносно недавно сформованих процесуальних дій, хоча криміналістична наука і слідча практика досить давно використовують його як один із способів збирання доказів під час проведення розслідування. Науковий аналіз та розвиток нових форм пред'явлення для впізнання неможливий без історичного методу, без екскурсу до історії його становлення у системі слідчих (розшукових) дій.

Детальний науковий аналіз зазначеної слідчої (розшукової) дії, як і розвиток, вдосконалення нових форм пред'явлення для впізнання, неможливий без відслідковування його історичної генези, від першої згадки в актах законодавства до сучасного періоду, що і стало **метою наукової роботи**.

Стан опрацювання проблематики. Значний внесок у формування пред'явлення для впізнання як самостійної слідчої (розшукової) дії внесено криміналістичною наукою, завдяки досягненням якої кримінальне процесуальне законодавство поповнилося низкою нових норм, серед яких, поряд з пред'явленням для впізнання, можна виділити такі слідчі дії, як слідчий експеримент, отримання зразків для порівняльного дослідження. Навіть нині, як свідчить аналіз літератури, проблемі пред'явлення для впізнання приділяється багато уваги. Зокрема, цим проблемам приділили свою увагу В.П. Бахін, А.Ф. Волобуєв, О.О. Волобуєва, В.О. Коновалова, Є.Д. Лук'янчиков, Л.Д. Удалова, К.О. Чаплинський, І.В. Шевчук, В.Ю. Шепітько та інші вчені.

Виклад основного матеріалу. Пред'явлення для впізнання не відразу отримало процесуальне закріплення як окрема слідча дія у нормах, якими регулювалися судові процедури, хоч і було визнаним процесуальним засобом збирання й перевірки доказів. Так, з давніх пам'яток права, що дійшли до наших часів, з Руської правди, ми дізнаємося, що в статті 34 «Пространної правди» було викладено норму, сутність якої зводилася до того, що коли у кого-небудь пропаде кінь, зброя або одяг і він заявить про це на торгу, а після цього упізнає, те, що пропало, у кого-небудь в своїй же міській общині, то може відібрати свою річ [1, с. 189].

Ідентифікація (впізнання) як інститут доказів склалася у ряді країн з давніх часів як нагальна потреба. У середньовіччі, щоб полегшити процедуру впізнання, злочинців метили різними методами: насильницьке відсікання кінцівок (каліцтва) або накладання таро (маркування червоним залізом/таврування). Вже у священних книгах іудеїв, християн, мусульман – Торі (П'ятикнижжя), Біблії, Корані – були описи процедур встановлення істини у різних випадках термінами, відомими нині як допити, обшуки, пред'явлення для впізнання [2, с. 11]. Дії, які сьогодні називаються допитом, обшуком, впізнанням та інші окремі процесуальні, згадуються у таких книгах як Біблія та Коран [3, с. 5; 4, с. 96].

Перші згадки щодо законодавчого закріплення та використання впізнання у процесі доказування на теренах колишньої України мають місце ще за часів короткої редакції Руської Правди [5, с. 9-10].

Відповідно до положень Руської Правди при зникненні речі чи челядина оголошувався «заклич» – оповіщення про зникнення та запрошення всіх членів громади за вказаними в ньому ознаками шукати втрачений об'єкт (річ, тварина тощо) – «гнати слід», яке в силу вузькості світу

громади, ставало відомим всім протягом трьох днів. Якщо в ході «ганення» сліду вилучалося викрадене, особа, у якій останнє було вилучено, могла послатися на сумлінність його придбання в іншій особі. У такому разі «ганення сліду» переростало в «склепіння», що являло собою, по суті, послідовність очних ставок між власниками викраденого з метою встановлення викрадача [6].

Впізнання використовувалося як процесуальний спосіб встановлення тотожності викраденого майна. Про впізнання раба, що зник, наприклад, вказувалося наступним чином: якщо челядин сховається в кого-небудь, а про його зникнення оголосять на торгу і протягом трьох днів після цього не повернуть його колишньому пану, то, впізнавши його на третій день, він, тобто. колишній пан, може вилучити свого челядина, а тому (тобто приховувачеві) платити три гривні штрафу [7, с. 101].

У наступних редакціях даної пам'ятки права відбувається розширення меж проведення впізнання та самих об'єктів впізнання. Якщо Руська правда в короткій редакції (початок XI ст.) допускала цю процедуру тільки «у своєму світі», то широка редакція Руської Правди передбачала розшук викраденого вже як «у своєму місті», так і в «землях», що прилягають до нього, проте в «чужі землі склепіння немає» [8, с. 175]. У скороченій редакції враховано можливість того, що «слід загубиться на великій дорозі, де й села поблизу не буде, або на пустирі, де не буде ні села, ні людей» [9, с. 120]. Щодо об'єктів впізнання Руська Правда в короткій редакції передбачає коня, зброю, одяг і челядина (раба), широка ж редакція доповнює цей перелік, передбачаючи додатково худобу та невизначений об'єкт («щось крадене») [10, с. 33].

Надалі кримінальні процесуальні норми розвивалися в іменних указах, судовиках, укладеннях та інших документах, що дійшли до нас. Характерним елементом цього періоду був розвиток інквізиційного (розшукового) процесу. З'являються спеціальні посадові особи, основним завданням яких була боротьба зі злочинцями (намісники, волостелі, тіуни, пристави, д'яки тощо). У законодавстві того часу відсутній опис спеціальних прийомів отримання доказів, що пов'язано, мабуть, з усною передачею між відповідними посадовими особами досвіду провадження розшуку, який включав як розшук, так і слідство, суд, а найчастіше і виконання покарання [10, с. 45].

Склалася наступна процедура його проведення: відповідній посадовій особі, яка відповідає за правопорядок на довірєній території, ставилося в обов'язок затримувати будь-яку підозрілу особу і з'ясувати, хто вона, звідки прибула і куди прямує. Отримані відомості слід було перевіряти за місцем останнього проживання затриманого шляхом «повального обшуку», тобто опитування «добрих людей». Якщо ці особи називали його «лихим», слід було питати затриманого з метою з'ясування, де і які злочини він скоїв [9, с. 123]. У випадку, якщо ця особа зізнавалася в скоєнні злочинів («скаже він про себе сам»), слід стратити його, а в разі ж мовчання останнього навіть після застосування тортур, передбачалося довічне ув'язнення. Процедурі впізнання на той час сприяло також існуюче таврування і членоушкодження, які виступали як засоби покарання злочинців, і своєрідним засобом, який полегшував пошук злочинця («заходом поліцейського попередження приховування злочинців»), оскільки за допомогою цього способу можна було визначити, які злочини були ними скоєно у минулому. Наприклад, Указом про таврування злочинців 1637 р. передбачалося: випалювання на особі слова «злодій», «тат», «рзб»; за першу «татьбу» відрізали ліве вухо, за другу – праве. За продаж тютюну рвали ніздрі та різали носи, за церковну крадіжку відрубували ліву руку та праву ногу [8, с. 211].

Подальшого розвитку досліджувана інституція набула у Соборному уложенні 1649 р. Пред'явлення для впізнання у Соборному уложенні 1649 р. набуло широкого поширення, у зв'язку з тим, що згідно приписів зазначеного нормативно-правового акту затримані злочинці публічно піддавалися покаранню на місці вчинення злочину. Крім того, дані про цих осіб широко оголошувалися в публічних місцях, описувалися їх прикмети, що в подальшому сприяло впізнанню населенням даних осіб [11, с. 34]. У цьому документі також було сформульовано важливе правило провадження пред'явлення для впізнання, яке визначало необхідність пред'явлення для впізнання не в однині, а серед багатьох осіб, тобто створювало умови для більш надійного його проведення. Це свідчить про широке використання впізнання на практиці, воно практично стало вже самостійною слідчою дією, проте законодавча техніка на той час не передбачала завдання максимальної формалізації правової норми.

Універсальність положень Соборного уложення забезпечила їм тривале життя – хоч деякі статті кодексу впродовж 2-ї пол. XVII-XVIII ст. були скасовані, але загалом формально і фактично Соборне уложення зберігало правочинність до 1835 р., коли в дію був уведений Звід законів Ро-

сійської імперії. Поширення дії Соборного уложення на українські землі розпочалося вже із 2-ї пол. XVII ст., зокрема при розгляді справ про повернення з України російським поміщикам їхніх кріпосних селян-втікачів. Крім того, положення Соборного уложення нормували розгляд справ по звинуваченню у так званій державній зраді, що інкримінувалося цілому ряду українських гетьманів і козацьких старшин, починаючи вже з кінця 1650-х рр., а також – при організації судових процесів, де позивалися «люди гетьманського регіменту» та російські піддані царя. Уніфікаційні реформи російської імперії Петра I у сфері українського судочинства, реалізовані Малоросійською колегією в 1720-х рр., ще більше розширили застосування норм Соборного уложення на землях Гетьманату [12].

Після переходу українських етнічних земель до складу Російської імперії та частково – до Австрії призупиняється власне українська історія кримінального процесуального права. Розвиток українського законодавства цього історичного періоду здійснювався в контексті законотворення Російської імперії та деяких інших зарубіжних держав [13, с. 104-105]. Українська правова система та дія українського законодавства у першій половині XIX ст. офіційно не визнавалися Російською та Австрійською (згодом Австро-Угорською) імперіями. Джерела права різних частин України, що входили до складу Російської імперії, до 40-х рр. XIX ст. мали певні відмінності – у Слобідсько-Українській губернії застосовувалося російське законодавство; у лівобережних і правобережних губерніях діяли ті ж нормативні акти, що й у XVIII ст. – Литовський Статут 1588 р. і збірники магдебурзького права, але до початку 40-х рр. там остаточно поширилося застосування російського законодавства.

Процес витіснення норм місцевого українського права та його приведення у відповідність із законодавством Російської імперії розпочався на початку XIX ст. В імперії було проведено значну кодифікаційну роботу на чолі зі М. Сперанським. Результатом цієї роботи стало видання двох збірників законодавства: «Повне зібрання законів Російської імперії» (1830 р.) та «Звід законів Російської імперії» (1832 р.). У процесі систематизації цих законодавчих актів імперською владою дозволялося зберігати тільки ті відмінності, необхідності яких визначалася місцевими особливостями. Таким чином, Російська імперія намагалася поширити загальноросійське право на українські землі [14, с. 49].

Звід законів Російської імперії (15 томів) був опублікований у 1832 р. (уведений в дію з 1835 р.), до якого були включені тільки чинні норми права. У 1842 році було здійснене друге видання Зводу законів Російської імперії, а у 1857 р. – третє. Частина норм, що були закладені у Зводів законів Російської імперії мали особливих характер, оскільки були призначені лише для застосування у окремих місцевостях України. Виникнення цих норм пов'язано з роботою окремої кодифікаційної групи під керівництвом І. Даниловича, що проводилася впродовж 1830–1833 рр. У результаті було видано «Звід місцевих законів західних губерній» (Правобережжя України). Це був систематизований збірник матеріального й процесуального права, який містив норми не лише місцевого, а й загальноросійського права [15, с. 278].

Збірник не набрав чинності, оскільки імперською владою було прийняте рішення про створення єдиного законодавства, чинного на всій її території. З цього часу у Правобережній Україні місцеве право було відмінене повністю. Місцеві норми що стосувалися Лівобережної України були включені до загальноросійського Зводу Законів. Під час підготовки другого видання «Зводу законів Російської імперії» 1842 р. у X том було внесено ряд норм «Зводу місцевих законів західних губерній» для застосування у Полтавській та Чернігівській губерніях. Про це свідчать наукові розвідки О.В. Клименко: «...джерелами особливих постанов для Полтавської і Чернігівської губерній «Зводу законів цивільних» 1842 р. були Литовський Статут та «Звід місцевих законів західних губерній» [16, с. 184]. В основу Зводу законів Російської імперії було покладено Повне зібрання законів Російської імперії. На території України у складі Росії Звід законів Російської імперії було введено в дію у 1840–1842 рр. [17, с. 20]. У Зводі законів Російської імперії 1832 р. були відсутні правила, що регламентують порядок провадження пред'явлення для впізнання, хоча фактично воно застосовувалося, проте в рамках іншої слідчої дії – очної ставки.

Наукові методи та гуманніші методи ідентифікації/розпізнавання людей стали використовуватися тільки в другій половині XIX ст. при розробці так званого словесного портрета. Творцем словесного портрета є французький криміналіст Альфонс Бертільон, який у 1895 р. запропонував опис сигналів не у довільній формі, як це робилося раніше, а в основі певної системи, у якій кожна видима частина голови й обличчя була суворо визначена і відзначена літерами, які складали

зовнішню формулу. У практиці радянського судочинства словесний портрет грав значну роль. У перші роки радянської влади було створено особливу функцію розпізнавача, посаду, яка потребує феноменальної пам'яті, здатності запам'ятовувати особи злочинців та ідентифікувати їх (за потреби).

Після Жовтневого перевороту 1917 р. основні нормативно-правові акти, які здійснювали регламентацію кримінально-процесуальної діяльності, а саме КПК УРСР 1922 р. та КПК УРСР 1927 р., не передбачали окремих положень щодо досліджуваної слідчої дії. Проте, таке ставлення до впізнання не відображало справжньої природи даної слідчої дії. Так, впізнання проводилось у ході допиту, очної ставки, причому не завжди дотримувались процесуальні гарантії, що тягнуло за собою втрату доказового значення отриманих результатів [18, с. 8; 19, с. 267].

Систематичне обговорення та розробка процесуального порядку і тактики проведення пред'явлення для впізнання у роботах цілої низки науковців, а також його широке застосування правозастосовними органами сприяло закріпленню впізнання в якості самостійної слідчої дії як у КПК України 1960 р., який був чинним до 2012 р. [20]. Так, у ст.ст. 174–176 КПК України 1960 р. мали місце положення, що безпосередньо стосувались питань про порядок проведення впізнання, об'єкти, суб'єкти пізнання та способи фіксації результатів впізнання.

На сьогодні процесуальний порядок проведення пред'явлення для впізнання, зокрема його підстави та умови, передбачений відповідними статтями чинного КПК України. Проте, норми статей 228–231 КПК України містять у різному викладі обов'язкові вимоги щодо підготовки до проведення цієї слідчої (розшукової) дії. Зокрема, вони різняться в залежності від об'єкту впізнання. До того ж одним із проблемних питань, що потребує наукового дослідження, є питання щодо співвідношення процесуальної процедури пред'явлення для впізнання з тактичними особливостями проведення цієї слідчої (розшукової) дії [21, с. 119].

Висновки. Таким чином пред'явлення для впізнання сформувалося як різновид слідчої (розшукової) дії, спрямованої на безпосереднє використання в доказуванні образів в пам'яті людини, яка сприймала подію кримінального правопорушення та окремі об'єкти. Його метою є встановлення того, що об'єкт, виявлений під час розслідування (людина, річ, труп), є тим самим, який був задіяний у механізмі вчинення кримінального правопорушення, що є прямим доказом у кримінальному провадженні. Впізнання не належить до слідчих (розшукових) дій, проведення яких, відповідно до кримінального процесуального закону, є обов'язковим. Необхідність у проведенні цієї слідчої (розшукової) дії кожного разу визначається особою, яка проводить досудове розслідування, відповідно до слідчої ситуації, що склалася на певному етапі розслідування.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Коршиков М.В. Пред'явлення для впізнання (теоретико-історичний аспект). *Криміналістика та судова експертиза*. 2014. Вип. 59. С. 188–195.
2. Golubenco Gh. *Criminalistică: obiect, sistem, istorie*. Chişinău: Tip. Centrală, 2008. 215 p.
3. Бехруз Х.Н. До питання про витoki та джерела ісламського права. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. № 2. 2022. С. 3–7.
4. Франків Д.М. Інтерпретація божественної волі як джерела єврейського права в контексті потенціалу свободи волі людини. *Освітній дискурс: збірник наукових праць*. 2020. 21 (3). С. 88–102.
5. «Правда Руська» Ярослава Мудрого: початок вітчизняного законодавства: навч. посіб. / уклад.: Г.Г. Демиденко, В.М. Єрмолаєв; вступ. сл. В.Я. Тація. 2-ге вид., змін. та допов. Харків: Право, 2017. 392 с.
6. Юшков С. Руська Правда (тексти на основі 7 списків та 5 редакцій). Київ, 1935. URL: <http://litopys.org.ua/yushkov/yu02.htm> (дата звернення: 18.11.2024).
7. Білецький Л. Руська Правда й історія її тексту. Вінніпег, 1993. 166 с.
8. Тисяча років української суспільно-політичної думки: у 9 т. / голова редкол., наук. ред. Т. Гунчак. Т. 1: X–XV ст./ упоряд. і прим. О. Сліпушко; ред. Ю. Косенко; передм. О. Сліпушко, В. Яременко. Київ: Дніпро, 2001. 632 с.
9. Падох Я. Ідеї гуманності і демократизму в карному праві княжої України. *Науковий збірник Українського вільного університету*. Т. 5. Мюнхен, 1948. С. 111–128.
10. Чубатий М. Огляд історії українського права. Ч. 1. 3 вид. Мюнхен, 1947. 88 с.

11. Слинко Д.В. Розвиток процесуального права на українських землях у середині XVII – кінці XVIII століття. *Теоретичні питання юриспруденції і проблеми правозастосування: виклики XXI століття*: матер.конфер. Харків: Науково-дослідний інститут публічної політики і соціальних наук, 2020. С. 33–36.
12. Горобець В.М. Соборне уложення 1649 р. URL: http://www.history.org.ua/?termin=Soborne_ulozhennia_1649 (дата звернення: 15.11.2024 р.).
13. Ватрас В.А. Становлення сімейного законодавства України: історичний огляд джерел права. *Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету ім. І. Огієнка*: збірник за підсумками звітної наукової конференції викладачів, докторантів, аспірантів. Т. 5. Кам'янець-Подільський, 2003. Вип. 9. С. 104-105.
14. Озель В.І. Становлення та розвиток основних інститутів українського шлюбно-сімейного права в X-XIX ст.: історико-правовий аспект: дис... канд. наук: 12.00.01. 2012. 237 с.
15. Іванов В.М. Історія держави і права України: навч. посіб. Київ, 2007. 728 с.
16. Клименко О.В. Систематизація права лівобережної України у другій чверті XIX сторіччя: дис... канд. юрид. наук: 12.00.01. Київ: Інститут законодавства Верховної Ради України, 2004. 206 с.
17. Ліпак Г.М. Структура та особливості шлюбно-сімейних норм у Зводі законів Російської імперії 1832 р. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Сер.: Юриспруденція. 2013. № 6-3. Том 1. С. 19–21.
18. Лук'янчиков Є.Д., Моїсєєв О.М. Пред'явлення для впізнання: навч. посіб. Макіївка: Графіті, 1998. 104 с.
19. Чаплинська Ю.А. Особливості організаційно-підготовчих заходів до пред'явлення для впізнання. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2012, № 1. С. 265–272.
20. Кримінально-процесуальний кодекс України від 28.12.1960 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1001-05#Text> (дата звернення: 12.11.2024).
21. Нирка Є.О. Теоретичне обґрунтування підстав та умов пред'явлення для впізнання у кримінальному провадженні. *Правовий часопис Донбасу*. 2022. №4 (81). С. 118–122.